

The role of judicial institutions in the development and security of Iran's political economy

Farhad Tahmasabi¹
Ali Akbar Gurji Azandriani²
Asadallah Yavari³

Received Date:27Jan2021
Reception Date:14Jun2021

Abstract

Since economic security at macro national level is an institutional framework of economic, political, legal, and social variables circumstances so that gains trust of economic activists within a national system and secures growth of national economics by enjoying sense of trust to policymakers, the knowing of its components is of most importance. In this process, one of the most important and essential instruments and preliminaries for achieving to the economic development is “Economic Security and Investment”. In the meantime, judiciary, as one of the effective institutions in the field of assuring for the economic security and its development, can be effective as an efficient and independent institution in assuring for the economic development, which is dealt with in the present study, and the judicial components in the economic security development is examined. The method of the present study is descriptive- analytical. The method of data collection is library, which is done by taking notes from the Persian and Latin sources of law books and using internet resources as well. The data collection instrument is by taking notes from books, articles, and internet resources. The results of the study showed that the higher level of economic and political corruptions in developing societies adds, the more national security exposures to threat. The economic and political corruptions are one of the biggest obstacles to substantial development in developing countries, and control of economic crime must take place in various forms, and it will not be useful to suffice for one strategy .

Keywords: Judicial Institutions, Economic Development, Economic Security, Judiciary

¹PhD student in public law, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran (corresponding author)
Farhadtahmasbi52@gmail.com

²Associate Professor, Faculty of Law, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.

³Assistant Professor, Faculty of Law, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran

نقش نهادهای قضایی در توسعه و امنیت اقتصاد سیاسی ایران

فرهاد طهماسبی^۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۱/۰۸

علی اکبر گرجی ازندریانی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۳/۲۴

اسدالله یاور^۳

چکیده

از آنجا که امنیت اقتصادی در سطح کلان ملی چهارچوب نهادینه‌ای از شرایط متغیرهای کلان اقتصادی، سیاسی، حقوقی و اجتماعی است که اعتماد فعالان اقتصادی در درون یک نظام ملی را جلب کرده، و با برخورداری از احساس اعتماد به سیاستگذاران، ارتقای رشد اقتصاد ملی را تضمین می‌کند، شناخت مولفه‌های آن بسیار مهم و حیاتی است. از این روی، امنیت اقتصادی و سرمایه‌گذاری به عنوان ارکان مهم اساسی توسعه اقتصادی شناخته می‌شوند. در این بین قوه قضائیه به عنوان یکی از نهادهای موثر در زمینه تضمین امنیت اقتصادی و توسعه آن می‌تواند به عنوان نهاد کارا و مستقل در تضمین امنیت اقتصادی موثر باشد که در این پژوهش بدان پرداخته شده و مولفه‌های قضایی در توسعه امنیت اقتصادی مورد بررسی قرار گرفته است. روش تحقیق حاضر تفسیری-کیفی و روش گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای بوده است که همراه با فیش برداری از منابع کتب حقوقی، فارسی و لاتین و همچنین استفاده از منابع اینترنتی انجام شده است. نتایج پژوهش نشان داد هرچه بر میزان فساد اقتصادی و سیاسی در کشورهای رو به رشد و توسعه اضافه شود، امنیت ملی آن کشورها بیش از پیش دچار بی‌ثباتی می‌شود و ناکارآمدی سیاسی و اقتصادی از بزرگترین موانع توسعه پایدار در کشورهای در حال توسعه بوده‌اند. کنترل جرم اقتصادی باید در شکلهای مختلف صورت پذیرد و بسنده کردن به یک راهبرد مفید نخواهد بود.

کلید واژگان: نهادهای قضایی، توسعه اقتصادی، امنیت اقتصادی، قوه قضائیه

^۱ دانشجوی دکتری تخصصی حقوق عمومی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

Farhadtahmasbi52@gmail.com

^۲ دانشیار دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

^۳ استادیار دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

امنیت اقتصادی در دنیای پس از جنگ سرد، به طور روزافزونی به عنوان بعدی از امنیت مطرح شد. دانش پژوهان و سیاست گذاران ضمن تأیید ارتباط امنیت اقتصادی با سلامت جامعه، به دنبال راههای جدیدی برای وارد کردن موضوعات اقتصادی در راهبردهای سنتی دفاعی بوده اند. خطر بزرگی که امروز در مورد نظریات رایج امنیت اقتصادی وجود دارد این است که به غلط آن را تنها بعد مهم در امنیت ملی تلقی کنیم؛ چنان که در دوران گذشته نیز چنین برداشتی درباره امنیت نظامی وجود داشت. امنیت اقتصادی عبارت است از تامین امنیت در بخش های مختلف اقتصادی؛ ثبات و بالا بردن سطح زندگی مردم از راه دسترسی به کالا و خدمات و همچنین حضور در بازارهای بین المللی^۴ سنتی امنیت اقتصادی دو عنصر اصلی یکی استفاده از امکانات اقتصادی به عنوان یک اهرم، و دیگری، بنیان اقتصادی قدرت نظامی داشته است، افزایش وابستگی متقابل اقتصادی و سیاسی شدن فزاینده موضوعات اقتصادی باعث ایجاد آسیب پذیری بیشتر دولتهای ملی شده است، زیرا این واحدها بیش از هر زمانی در گذشته برای تامین نیازمندیهای زندگی روزمره به یکدیگر وابسته اند (Mandel, 2008)

نقش قوه قضاییه در توسعه اقتصادی بسیار پر رنگ است. یکی از شرایط توسعه اقتصادی پس از تامین صلح و اصل دارا شدن بلا جهت و تصویب قوانین مطلوب، وجود قوه قضاییه مستقل و توانمندی است که بتواند اجرای دقیق و صحیح قوانین را تضمین نماید. در واقع دستگاه قضایی با رسیدگی و صدور احکام صحیح و عادلانه، نقشی اساسی در تحقق امنیت اقتصادی داشته، نیازی به ورود این نهاد به حوزهها و مسایل جزئی اقتصادی نیست. به بیان دیگر برای سرمایه گذار (داخلی یا خارجی) هیچ تضمینی بالاتر از احساس امنیت در کشور یا منطقه میزبان سرمایه وجود ندارد.

وجود یک نهاد مستقل و کارآمد قضایی در نظارت بر عملکرد اقتصادی علاوه بر آن که میتواند بیش از پیش به ایجاد شفاف سازی اقتصادی و عدم فساد اقتصادی کمک نماید، امنیت و توسعه اقتصادی را در مقوله سرمایه گذاری نیز به دنبال دارد که به واسطه آن قوه قضاییه میتواند با ایجاد امنیت اقتصادی در راستای امکان سرمایه و جذب سرمایه های خارجی مهیا نموده و به نوعی توسعه محورهای اقتصادی یک جامعه را فراهم می سازد. پیشگیری از جرائم اقتصادی توسط قوه قضاییه با اهرمهای قهریه و قوانین کارساز در این مورد، یکی از موارد ضروری است که میتواند به عنوان یک ضرورت در پژوهش علمی در این خصوص بوده و با بررسی دقیق نهاد قضایی کارآمد به توسعه اقتصادی پی برد و با شناسایی عوامل نقش توسعه اقتصادی در راستای حذف آنان کوشید که انجام این پژوهش اهمیت این موضوع را از طریق بررسی سوالات زیر روشن میسازد.

برای ایجاد توسعه اقتصادی قوانین و مقررات باید از چه ویژگی هایی برخوردار باشند؟
دستگاه قضایی چه جایگاهی در ایجاد توسعه امنیت اقتصادی دارد؟

۲- مبانی نظری تحقیق

در مقوله توسعه اقتصادی، از نقطه نظر حقوقی، مهمترین نقش را مجلس قانون گذاری بر عهده دارد. با این توضیح که اگر در وضع قوانین و مقررات، اصول قانون گذاری و کارآیی اقتصادی لحاظ شود، متعاقباً قوای

اجرائی و قضایی نیز قانون مطلوبی را اجرا و مآلا نظارت مینمایند. اما در این بین نقش قوه قضائیه هم بسیار پر رنک است (پورسید، ۱۳۸۲)

سومین شرط از شرایط توسعه اقتصادی پس از تأمین صلح و اصل دارا شدن بلا جهت و تصویب قوانین مطلوب، وجود قوه قضائیه مستقل و توانمندی است که بتواند اجرای دقیق و صحیح قوانین را تضمین نماید. در واقع دستگاه قضایی با رسیدگی و صدور احکام صحیح و عادلانه، نقشی اساسی در تحقق امنیت اقتصادی داشته، نیازی به ورود این نهاد به حوزهها و مسایل جزئی اقتصادی نیست. به بیان دیگر برای سرمایه گذار (داخلی یا خارجی) هیچ تضمینی بالاتر از احساس امنیت قضایی در کشور یا منطقه میزبان سرمایه وجود ندارد امنیت اقتصادی مهمترین شاخصه رشد و توسعه یافتگی در تمام کشورها به شمار میرود. رشد و انکشاف اقتصادی با امنیت نیز رابطه کاملاً مستقیم دارد. بدون امنیت نمیتوان به شکوفایی و پویایی اقتصادی رسید. از همینرو، امنیت برای رشد اقتصاد از ضرورت‌های نخستین محسوب میگردد. همچنین دولتها سعی مینمایند به صورت متداوم و مستمر امنیت و ثبات را در کشور تأمین نماید تا فعالیتهای اقتصادی و دیگر فعالیتهای جامعه به شکل عادی به چرخش درآید. امروزه بهبود محیط کسب و کار به عنوان روشی مؤثر جهت دستیابی به رشد اقتصادی و اشتغال زایی مطرح است. یکی از مؤلفه های مهم محیط کسب و کار نظام قضایی است و در این راستا، ضرورت مطالعه نقش نظام قضایی بر رشد اقتصادی به عنوان یکی از شاخصهای مهم محیط کسب و کار نیز برجسته میگردد (ابراهیمی، ۱۳۸۶: ۱۳۴)

در شرایطی که اهمیت کارکرد نهادهای اقتصادی بر اقتصاد کشورهای مختلف جهان تأیید شده است و طیف وسیعی از کشورها سیاستها و قانونگذار یهای اثربخش برای اصلاح، بهبود و توسعه نهادهای حاکم بر جامعه را در رأس برنامه های اقتصادی خود قرار داده اند توجه جدی و همه جانبه به سمت بهبود فضای کسب و کار قابل تأمل است.

پور سید (۱۳۸۲) در پژوهش خود بیان میدارد در شرایط حاضر و با توجه به ابلاغ و اجرای بندج سیاستهای کلی اصل ۴۴ قانون اساسی مبنی بر واگذاری فعالیتهای اقتصادی دولتی به بخش خصوصی و تدوین قانون رقابت در کشور از یک سو و برنامه ریزی و حرکت شتابان کشورهای رقیب در تصاحب فرصتهای اقتصادی از سوی دیگر، افزایش تلاشها و فعالیتهای در برقراری محیط امن اقتصادی در داخل کشور اهمیت مضاعف یافته است. در این خصوص گسترش فضای فعالیت بخش خصوصی، انجام اصلاحات نهادی و اجرای دقیق قانون رقابت میتواند تا حدود زیادی بر انتظارات سرمایه گذاران نسبت به فضای کسب در اقتصاد ایران و شدت برخورد با رویههای ضدرقابتی مؤثر باشد. رضایی میرقائد (۱۳۸۵) در پژوهش خود بیان میدارد واژه امنیت قضایی برای اولین بار در سند چشم انداز بیست ساله و در طی هفده بند مورد توجه قرار گرفت. در آن هفده بند سیاستها و برنامه های دستگاه قضایی کشور به عنوان بخشی از سیاستهای کلی نظام و باهدف تأمین و تضمین عدالت و حقوق فردی و اجتماعی شناسایی و عرضه شده است.

روش تحقیق در پژوهش حاضر تفسیری-کیفی است. روش گردآوری اطلاعات تحقیق حاضر کتابخانه ای است که همراه با فیش برداری از منابع کتب حقوقی فارسی و لاتین و همچنین استفاده از منابع اینترنتی انجام شده است. ابزار گردآوری اطلاعات تحقیق عبارتند از فیش برداری از کتب، مقالات و منابع اینترنتی.

۴- یافته ها

۴-۱- نقش نهادهای قضایی در توسعه اقتصادی

در شرایط عدم امنیت سرمایه ها فرار میکنند؛ زیرا در جایی که تضمین و اطمینان برای برگرداندن اصل سرمایه و مقدار مواد قانونی، وجود نداشته باشد چه کسی حاضر میشود که ریسک کند و سرمایه را به کار اندازد. انتظار این بود که پیش از آن که مسوولان به سفرهای پی هم برای جلب سرمایه‌گذاری آغاز کنند، به تأمین امنیت اقتصادی در داخل توجه می شد

همچنین قانونگذار در بند ۴ از سیاست های کلی مندرج در سند چشم انداز بیست ساله؛ امنیت اقتصادی را از دیدگاه قضایی مد نظر داشته و ذکر میکند:

-لازم است جرایم اقتصادی با حساسیت و شفافیت بررسی و مورد رسیدگی تخصصی قرار گیرد.

روش های توسعه اقتصادی از دیدگاه قضایی عبارتند از:

۱- حفظ بی طرفی و تلاش در راستای بدست آوردن اعتماد همگانی از راه تقویت عدم وابستگی دستگاه قضایی و انسجام بخشی و ایجاد وحدت رویه در آرای محاکم قضایی.

۲- دادرسی اختصاصی در خصوص پرونده های تجاری و اقتصادی

۳- فصل خصومت راجع به پرونده های تجاری از طریق داوری و گسترش این شیوه

۴- ایجاد آیین دادرسی مخصوص پرونده های اقتصادی و تجاری که منجر به کاهش مراحل رسیدگی و قطعیت احکام در کوتاه ترین زمان شود

۵- تفسیر قوانین به نفع اجرای تعهد و نه نقض آن

۶- اغلب بازیگران عرصه اقتصادی اعم از سرمایه گذاران و دولتها و شرکت های خارجی، در چهارچوب مواد و محتوای قوانین ذکر شده؛ تصمیم گیری و سرمایه گذاری میکنند. (رضایی میرقائد، ۱۳۸۵).

امنیت اقتصادی نیز به ابعاد امنیت سرمایه گذاری و امنیت اشتغال و درآمد دسته بندی شده است که در ذیل به آن اشاره میشود

۱- سرمایه گذاری چارچوب نهادینهای از شرایط اجتماعی، سیاسی و حقوقی است که اعتماد و اطمینان پس انداز کنندگان و سرمایه گذاران را جلب کرده امنیت جانی افراد و امنیت حقوقی معاملات را تضمین مینماید تا برای همه سرمایه گذاران چه سرمایه گذاران داخلی و چه سرمایه گذاران خارجی زمینه امنیت فراهم شود و از فرار سرمایه ها جلوگیری گردد.

هرگاه شاخصهای امنیت سرمایه گذاری در جامعه وضعیت مطلوب را نشان دهند این چارچوب نهادین موجب رشد اقتصادی خواهد شد. این شاخص های کلی عبارتند از:

-برقراری ثبات سیاسی در زیر چتر ثبات دولت و عملکرد اقتصادی (ثبات سیاسی و سیاستگذاری صحیح اقتصادی)

۱۴۰۱ مرداد، پنجم، شماره پنجم، ماهنامه علمی-پژوهشی، جامعه شناسی سیاسی ایران، سال پنجم، شماره پنجم، مرداد ۱۴۰۱

-مشارکت مردمی در پرتو آزادیهای اقتصادی، بدون مشارکت مردمی نمیتوان به رشد اقتصادی دست یافت.
 -نظام اداری سالم در پرتو کاهش میزان فساد اداری و محو این پدیده شوم از کشور.
 -نظام حقوقی سالم در پرتو حاکمیت قانون و مقررات و کاهش خطر ابطال قراردادها توسط دولت (گرجی، ۱۳۷۴)

۴-۱-۱-۱-۱-۴-برابری حقوق و رفع تبعیض

بدیهی است که مراد از برابری، تساوی انسانها در حقوق اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی است. استفاده از امکانات عمومی به نحو مساوی برای عموم مردم از همه اقشار جامعه یقیناً مشارکت عمومی را در حمایت از حکومت و سیاستهای اقتصادی صحیح آن افزایش خواهد داد و زمینه تحقق سیاستهای اقتصادی مهیا میشود (قاسمیان، ۱۳۸۲)

۴-۱-۲-وجود قوه قضاییه مستقل و کارآمد

همانطور که بیان شد، مهمترین وظیفه در راستای تأمین و تضمین توسعه اقتصادی متوجه قوه قضاییه می باشد. چرا که اگر قوانین و مقررات به نحو صحت و دقت و کارشناسانه تصویب شود، هر کس به حقوق حقه خود دست خواهد یافت و بدان بسنده خواهد نمود و چه مشوقی برای سرمایه گذار از این بهتر و گران سنگتر میتوان یافت (قاسمیان، ۱۳۸۲). این دیدگاه مخصوصاً "هنگامی تقویت میشود که بسیاری از موسسات ریسک سنجی، بیشتر توجه خود را معطوف به امور قانونی نموده، مسائلی همچون شیوه تصویب قانون، شفافیت قوانین، استقلال قوه قضاییه و را به عنوان مهمترین معیارهای رتبه بندی خود قرار داده اند. از طرف دیگر به دلیل مکتوب بودن قوانین و سرعت انتشار آنها، اولین و رسمیتزین منبعی که در اختیار سرمایه گذاران و موسسات ریسک سنجی قرار میگیرد، همین نظارت قوه قضاییه است که موجب میشود، اکثر سرمایه گذاران و دولتها و شرکتهای خارجی، سرمایه گذاریهای خود را بر اساس مواد مفاد همین قوانین برنامه ریزی میکنند (سزاوار، ۱۳۸۲)

۴-۱-۳-تاکید و تقویت بر مولفه های اقتصاد مقاومتی

اقتصاد مقاومتی عبارت است از تقویت بنیه اقتصادی کشور به نحوی که نیازمند کمک از خارج نبوده و بتواند در مواقع بحرانی بدون اتکاء به حمایتهای خارجی نیازمندیهای داخلی را تأمین کند. لازمه ریشه و پایه گذاری چنین اقتصادی، گسترش تولید و لازمه گسترش تولید سرمایه گذاری در تولید است و لازمه سرمایه گذاری داشتن ثبات و امنیت در جامعه است و این دو محتاج آرامش در جامعه و پایداری مناسبات بین سرمایهگذار و عوامل اجرایی یعنی مدیران و کارگران است. معروف است که میگویند سرمایه فرار است، یعنی سرمایه در جایی که احساس امنیت نکند، پابرجا نمی ماند. این امنیت و ثبات را چه کسی و کدام دستگاه باید ایجاد کند تا سرمایه احساس امنیت کند و پابرجا بماند؟ واضح است که ثبات ایجاد نمیشود مگر اینکه قوه مقننه در تصویب قوانین خلق الساعه و مقطعی که فقط منافع زودگذر را مد نظر داشته باشد، خودداری کند و در تصویب قوانین منافع و مصالح بلندمدت جامعه را ملحوظ داشته و از تغییر پیدرپی قوانین خودداری کند تا

صاحبان سرمایه بتوانند برای برنامه های درازمدت خود برنامه ریزی کنند، و اما تصویب و تدوین قوانین کافی نیست و اجرای درست و بی غرضانه قوانین هم لازم است. به عبارت بهتر، اگر ایجاد ثبات از وظایف قوه مقننه است، ایجاد امنیت حتما از وظایف قوه قضاییه است (معینی، ۱۳۹۱)

۲-۴- راهکارهای قضایی در کشف جرم اقتصادی و امنیت اقتصادی

پدیده فساد و جرم از جمله آفت و چالش های مهم پیش روی امنیت اقتصادی؛ فساد و جرم اقتصادی است که موجب به خطر افتادن امنیت اقتصادی در هر کشوری می شود زوایای این چالش و تهدید در کشورهایی که ساختار اقتصاد رانتی است؛ به شکل آشکارتری نمایان می شود.

تحقیقات علمی حاکی از آن است که هرگاه ناکارآمدی مدیریت اقتصادی داخلی همراه با تهدیدات عوامل خارجی موجب پدید آمدن فساد و جرایم کلان اقتصادی چون گرفتن وام های هنگفت بانکی خارج از ضوابط؛ عدم باز پرداخت وام های دریافتی؛ عدم نظارت بر اعطای وام ها و نیز رواج جرایمی چون پولشویی و رشا و ارتشاء شود؛ موجب ایجاد فقر و عقب ماندگی در جامعه می شود. ضمن آنکه رواج جرایم گفته شده (که توسط دیوانسالاران ایجاد می شود) به نوبه خود موجب بروز حجم بزرگی از جرایم کوچک توسط مجرمان عادی می شود.

در این بین قوه قضاییه با رویکردهای خاص خود خصوصا در مقوله مسائل نظارتی و سیاست گذاری کیفری در این مقوله موثر باشد که عبارتست از:

۴-۲-۱- تسهیل کشف و اثبات جرم

جرائم اقتصادی از جمله جرائمی هستند که همواره در حیطه گسترش اقتصاد وجود داشته و تا امروز توانسته اند ادامه یابند. این جرائم بر حسب انواع رویکردهای خود یکی از اساسی ترین و اصلی ترین جرائم در حیطه فعالیتهای اقتصادی است. جرائم اقتصادی آن دسته از جرائمی هستند که نه تنها موجب ایراد خسارات مالی به افراد حقیقی میشوند، بلکه تبعات و آثار تخریبی شدیدی بر اقتصاد ملی دارند. جرائم اقتصادی از قبیل جعل اسکناس، کلاهبرداری، تقلب، پولشویی و جرائمی هستند که نگرانی و تأثیر شدیدی بر حاکمیت و امنیت ملی وارد می کند (باقرزاده، ۱۳۸۳). در این مبحث انواع جرائم اقتصادی و زمینه های شکل گیری آن به تفکیک مورد بررسی قرار می گیرد.

الف: پذیرش اماره مجرمیت

یکی از مهمترین و بدیعترین راهکاری که در اسناد بین المللی برای مبارزه با پولشویی مورد حمایت قرار گرفته است. واژگونی اصل برائت کیفری است. اصل برائت از اصول اساسی حاکم بر جریان دادرسی کیفری است که بر اساس آن هر انسانی بی گناه، فرض میشود و در صورت ورود اتهام به وی به سبب فرض بی گناهی، دادسرا باید گناه وی را اثبات نماید. این اصل در قوانین داخلی کشورها و به ویژه در قوانین اساسی کیفری آنها و مقررات بین المللی پیش بینی شده است. در حقوق موضوعه ایران در اصل ۳۷ قانون اساسی مورد تاکید قرار گرفته است و در مقررات و اسناد بین المللی نیز در بند ۲ ماده ۱۴ میثاق بین المللی حقوق

مدنی و سیاسی ۱۹۶۶، ۲۴ ماده ۱۱ اعلامیه جهانی حقوق بشر، بند ۲ ماده ۶ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر ۱۹۵۰، مواد ۲۲ و ۲۳ اساسنامه دیوان کیفری بین المللی ۱۹۹۸ و پیش بینی شده است. در حقوق اسلام نیز این اصل به همراه تمام آثار آن محترم شمرده شده است. پذیرش این اصل آثار متعددی در خصوص حق دفاع متهم در پی دارد که اهم آن عبارتند از: ۱- تکلیف مقام تعقیب به تحصیل و ارائه دلیل علیه متهم ۲- ممنوعیت اجبار متهم به اثبات بی گناهی خود و یا شهادت و اقرار علیه خود ۳- ضرورت اعطای فرصت و امکانات لازم به متهم جهت دفاع از اتهام خود ۴- ضرورت تدوین قوانین و مقررات لازم جهت انجام دادن یک دادرسی عادلانه ۵- ضرورت تفسیر شک به سود متهم ۶- یکسانی فرض برائت نسبت به متهمان اتفاقی و مجرمان با سابقه. از طرف دیگر با توجه به اینکه متهم از اصل برائت بهره میبرد باید با وی همانند زمان پیش از اتهام برخورد کرد و نباید آزادی وی را سلب یا محدود نمود (آشوری، ۱۳۷۹).

در حقوق داخلی ایران، اصل برائت و آثار آن در قانون اساسی و قوانین عادی مورد تاکید قرار گرفته است و این امر سرمایه های اشخاص را نیز در بر میگیرد. به گونهای که بر اساس اصل ۴۷ قانون اساسی مالکیت شخصی که از راه مشروع باشد محترم است و احترام به این مالکیت اقتضا میکند جز در موارد اثبات عدم مشروعیت از طرف دولت، مالکیت اشخاص قابل تعرض نباشد. ماده ۲ قانون نحوه اجرای اصل ۴۹ قانون اساسی مقرر داشته است: دارایی اشخاص حقیقی و حقوقی محکوم به مشروعیت و از تعرض مصون است مگر در مواردی که خلاف آن ثابت شود. (قدسی، ۱۳۷۹). مصوبه مجلس شورای اسلامی در خصوص پولشویی نیز در این زمینه چیزی پیش بینی نکرده است. بنابراین طبق اصول کلی حقوقی، در خصوص پولشویی نیز اصل برائت جاری است. نپذیرفتن تقدم اماره مجرمیت بر اصل برائت در حقوق ایران که مبتنی بر فقه و حقوق اسلامی است به این دلیل است که در علم اصول چنین امارتی که اماره قضایی هستند جزء ظنون غیر معتبر هستند لذا بر اصل مقدم نخواهند شد مگر اینکه این امارات موجب یقین و لاقابل اطمینان باشند که در این صورت میتوان آن را بر اصل برائت مقدم دانست (محقق داماد، ۱۳۷۸). بنابراین در صورتی که اماره مجرمیت موجب اطمینان و ظن نزدیک به یقین باشد که اموال مظنون نامشروع هستند بر اساس اصول حقوقی میتوان این اماره را بر اصل برائت حاکم کرد.

ب- مصادره و ضبط اموال

مصادره به عنوان یکی از ضمانت اجراهای موثر در پولشویی مورد تاکید همه اسناد بین المللی قرار گرفته است و از کشورها خواسته شده که در حقوق داخلی خود این اقدام را در واکنش به پولشویی مورد توجه قرار دهند. در نتیجه وظیفه دستگاه قضایی است که در راستای اجرای این قوانین، مجرم را به این مجازات محکوم کرده و در جهت اجرای این مجازات تمام امکانات لازم را به کار ببندند تا ضمن مجازات جنایتکاران منبع مالی خوبی تدارک شود که میتواند صرف مبارزه با جنایات شود. اموال قابل مصادره شامل اموالی است که مستقیماً از ارتکاب جرم ناشی شده‌اند و یا ما به ازاء آنها. یعنی چنانچه این عواید به هر نحوی مصرف و یا از بین رفته باشد، معادل آن از اموال مجرم مصادره می شود.

۴-۲-۲- همکاری قضایی بین المللی

منظور از همکاری بین المللی فرآیندی است که در آن دولتی به تقاضای دولتی دیگر کمک قوای عمومی یا نهادهای قضایی خود را در خدمت تعقیب، تحقیق، محاکمه و اجرای کیفر مورد نظر دولت متقاضی قرار دهد (اردبیلی، ۱۳۹۲). جهانی شدن بازار سرمایه در جهان به اشخاص و شرکتهای اجازه انتقال پول از یک کشور به کشور دیگر را با اندکی تاخیر و حتی بدون تاخیر میدهد. این امر امکان انتقال میزان انبوهی از پول را به طور آزاد و سریع از طریق مرزها فراهم میسازد. به نحوی که پول جایگاه اقتصادی مورد دلخواه خود را با بالاترین میزان بازدهی پیدا میکند (حسن زادی، ۱۳۸۰). مصوبه مجلس در خصوص پولشویی نیز همکاری بین المللی را مورد توجه قرار داده است: در مواردی که بین دولت جمهوری اسلامی ایران و سایر کشورها توافقنامه معاضدت قضایی و اطلاعاتی در امر مبارزه با پولشویی مبادله شده باشد همکاری طبق شرایط مندرج در توافقنامه صورت خواهد گرفت و در صورتی که توافق دو یا چند جانبه‌ای در این زمینه وجود نداشته باشد، معاضدت قضایی و اطلاعاتی با حفظ منابع ملی و مشروط به همکاری متقابل خواهد بود.

۴-۲-۳- نیابت قضایی بین المللی

نیابت قضایی مفهومی عامی است که همکاری در همه مواردی که لازمه امر قضاوت است را شامل میشود؛ و به همین جهت نیز بعضی معاهدات بین المللی نظیر کنوانسیون پالرمو و کنوانسیون وین از عبارت گسترده‌ترین اقدامات مربوط به معاضدت قضایی سخن گفته اند.

در حقوق ایران علاوه بر تعدادی معاهدات منعقد شده با کشورهای دیگر مثل عهدنامه استرداد مقصرین و تعاون قضایی در امور جزایی با ترکیه در سال ۱۳۱۵ و عهدنامه معاضدت قضایی با کشور آذربایجان در سال ۱۳۷۸، ماده واحده قانونی در این باره در سال ۱۳۰۹ ه.ش وجود دارد که به موجب آن محاکم عدلیه و مستنطقین ایران میتوانند تقاضاهایی را که از طرف محاکم و یا مستنطقین محاکم خارجه راجع به استماع شهادت شهود و یا تحقیقات دیگر از این قبیل از آنها میشود انجام دهند. مشروط بر اینکه محاکم و مستنطقین مملکتی که این تحقیقات را تقاضا مینماید نیز نظیر این تقاضا را از طرف محاکم ایران بپذیرند. (mohamadi, 2004).

۴-۲-۴- انتقال محکومین

انتقال محکومین از کشوری به کشور دیگر بنابر اهداف متعددی صورت میگیرد که مساعدت کشورها در این امر میتواند به روند یک دادرسی دقیق و منصفانه و آسانتر کمک کند. در انتقال محکومان، شخصی که به دلیل ارتکاب جرمی در دادگاه های یک کشور محکوم شده است به کشور متبوع خود منتقل میگردد تا محکومیت خود را در آنجا سپری کند. هدف از این همکاری فراهم نمودن امکان باز اجتماعی شدن محکوم علیه و کمک به اصلاح اوست. کسی که در یک کشور خارجی زندانی میشود باید دوره محکومیت خود را در کنار زندانیانی سپری نماید که از نظر تابعیت، زبان، فرهنگ، آداب و عادات اجتماعی وجه اشتراکی با او ندارند. این اختلاف مانع بزرگی در برقراری ارتباط زندانی با محیط پیرامون اوست و با تشدید رنج مجازات آن را ناعادلانه ساخته و سازگاری اجتماعی وی را به مخاطره میافکند. به علاوه دوری زندانی از محل سکونت خانواده و بستگان خود که معمولاً در کشور خود اقامت دارند و اخذ رواید و طی

مسافتی طولانی برای آنها غیر ممکن یا دشوار است، امکان ملاقات زندانی با نزدیکانش را نیز از او سلب میکند. بدیهی است که در چنین شرایطی اجرای مجازات تأثیرات نامطلوبی بر روحیه زندانی و افراد خانواده او برجای میگذارد (خالقی، ۱۳۸۳). در حقوق داخلی ایران و در قانون مجازات اسلامی امکان اجرای احکام کیفری دادگاه های خارجی وجود ندارد و در صورتی که اتباع ایران در کشورهای بیگانه مرتکب جرم شوند، امکان انتقال محکومین حتی با موافقت مقامات قضایی محل وقوع جرم به یکی از زندانهای ایران جهت طی دوران محکومیت و اجرای مجازات وجود ندارد. بلکه در اجرای ماده ۲۶ قانون مجازات اسلامی چنین محکومینی پس از یافت شدن در ایران علیرغم تحمل کیفر در خارج از کشور طبق قوانین جزایی ایران مجازات خواهند شد (محمودی جانکی، ۱۳۸۲).

۳-۴ - جرائم اقتصادی و سیاست کیفری حاکم بر آن

با وجود آنکه بعضی از مصادیق جرایم اقتصادی با معیارهای امروز هم خوانی نداشته و در زمره جرایم کلاسیک قرار نمیگیرند؛ اما مورد توجه حقوقدانان امروزی قرار گرفته است در واقع جرائم اقتصادی از ابتدای شکل گیری اقتصاد جوامع تا امروز وجود داشته و شناسایی این مفاسد و جرم انگاری در خصوص آن از دغدغه های قوه مقننه کشورهاست در تعریف جرم اقتصادی همواره تاکید و توجه بر واژه "ضرر" است. چرا لازمه جرم شناختن یک عمل اقتصادی؛ ورود ضرر و زیان به جامعه و افراد جامعه است. بنابراین ورود ضرر ناشی از یک فعل اقتصادی؛ از ارکان اصلی برای تحقق جرم اقتصادی بوده و بدون وجود "ضرر"؛ جرم اقتصادی محقق نمیشود. (اصغری، ۱۳۷۷). به واقع قانون گذار ضرر و زیان را در این رابطه مورد بررسی قرار داده و جرائم اقتصادی را بر خلاف مصلحت عمومی و منفعت جامعه دانسته و سعی در پیشگیری از آن را دارد.

۳-۴-۱ - سیاست کیفری حاکم بر قاچاق کالا و ارز

قاچاق کالا و ارز از جمله موضوعات مهم در زمینه سیاست کیفری قانون گذار در خصوص جرائم اقتصادی است. بعضاً قاچاقهای کالا و ارز نوسانات زیادی را در بازار اقتصادی کشورها ایجاد مینمایند که دولتها همواره سعی در پیشگیری از آن با رویکرد کیفری و اعمال مجازاتها در این زمینه دارند. مقنن با تصویب قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲ به کیفرزدایی و قضازدایی نوینی در زمینه قاچاق متوسل شده و صلاحیت انحصاری مراجع قضایی در زمینه رسیدگی به جرم قاچاق کالا را تا حدود زیادی محدود نموده است و پاسخهای کیفری به منظور مبارزه با پدیده قاچاق کالا را به دو مرحله اداری (ماهیتا مالی) و قضایی تقسیم و تفکیک نموده است. مطابق ماده ۴۴ قانون مزبور رسیدگی به جرایم قاچاق قانونگذار در ماده ۴۴ قانون یاد شده؛ رسیدگی به جرایم سازمان یافته در حیطه قاچاق کالا و ارز و نیز آن دسته از جرایم مرتبط با کالاهای ممنوع و قاچاق ارز که مجازات آنان حبس و یا انفصال از خدمات دولتی است را در صلاحیت دادسرا و دادگاه انقلاب قرار داده و رسیدگی به سایر پرونده های قاچاق کالا و ارز را که تخلف محسوب میشود، در صلاحیت سازمان تعزیرات حکومتی دانسته است. بنابراین قانونگذار در بحث قاچاق کالا

محتکرین کیفر عمل هنجارشکن و خسارت بار خود را ببینند و این کیفر مانعی برای تکرار جرم در جامعه باشد (منصورآبادی، ۱۳۹۳: ۵۶)

۴-۳-۴- اخلا لگري در نظام اقتصادي کشور

اخلا لگري در نظام اقتصاد کشور که به واسطه بی ثباتی اقتصادی ایجاد میگردد، یکی از مسائلی است که قانون گذار تلاش داشته است تا به بررسی شرایط موجود در این زمینه و همچنین سیاستهای کیفری در این زمینه پردازد. در این زمینه، قانونگذار ایرانی با تصویب قانونی موسوم به قانون مجازات اخلا لگري در نظام اقتصادی کشور در مورخ ۱۳۶۹/۹/۱۹ در دو ماده جرائمی را که موجب اخلا لگري در نظام اقتصادی میباشند احصاء نموده است. کیفرهای در نظر گرفته شده برای جرائم اخلا لگري در نظام اقتصادی کشور عبارتند از: اعدام، حبس، شلاق، جزای نقدی، ضبط اموال، انفصال دائم و موقت. قانونگذار در تدوین ماده های اول و دوم قانون مجازات اخلا لگري در نظام اقتصادی... مجازاتهای مرتکب یا مرتکبین را بر اساس قصد آنها تفکیک و تقسیم نموده است.

۴-۳-۵- پول شویی

منظور از منظور از پولشویی پنهان کردن منبع اصلی پول هایی است که از راه جرم و نامشروع بدست میاید. به گونه ای که ردیابی منبع پول و منشاء جرم مقدور نباشد (صادقی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۵) اقتصاد ایران به دلیل قرار گرفتن در مسیر ترانزیت فعالیتهای قاچاق، فعال بودن بخشهای زیرزمینی، نبود قوانین و مقررات لازم برای مبارزه با پول شویی و در نتیجه پایین بودن ریسک انجام چنین فعالیتهای مجرمانه و همچنین ناآشنایی دست اندر کاران و فعالان بازارهای مالی با پدیده پول شویی محیط نسبتا مناسبی برای فعالیتهای مجرمانه پول شویی به حساب میآید. از این رو لازم است با تلاش دو چندان ضمن برخورد با پدیده پول شویی به تدوین و اجرای سیاست هایی به منظور جلوگیری از پیدایش زمینه و شرایط تحقق آن اقدام شود. (محمودی، ۱۳۸۱)

با توجه به پژوهش انجام شده می توان گفت؛ ثبات یا عدم ثبات امنیت ملی کشورهای در حال رشد و توسعه ارتباط مستقیمی با میزان فساد سیاسی و اقتصادی آن جوامع دارد ازبزرگترین موانع توسعه پایدار در کشورهای در حال توسعه هستند. در دهه ۱۹۹۰ سیاستهای اقتصادی گستردهای نظیر تشویق تجارت بین المللی، خصوصی سازی کارخانه ها، صنایع و شرکتهای دولتی، و سرمایه گذاری در بخشهای عمومی مانند آموزش و پرورش توسط بسیاری از کشورهای در حال توسعه اتخاذ شدند اما برخلاف انتظار، رشد سریعی حاصل نشد و درآمدهای ملی آنها کاهش چشمگیری نشان داد. علت اصلی این مسئله، یعنی شکست برنامه های اصلاحات از جمله خصوصی سازی، در فساد گسترده در این کشورها بود و مبالغی از کمکهای بین المللی به کشورهای کم درآمد، از سوی سیاستمداران و گروههای وابسته به صورت غیرقانونی برداشت شده بود. کنترل جرم اقتصادی باید در شکلهای مختلف صورت پذیرد و بسنده کردن به یک راه برد مفید نخواهد بود. زیرا، همین جرم ممکن است توسط افراد مختلف و با توجیه های مختلف و درجه قطعیت متفاوت ارتکاب یابد. بنابراین برای نیل به بازداشتن افراد آماده برای ارتکاب جرم؛ لازم است مثل حوزه تبلیغات از شیوه های مختلف استفاده شود حوزه تبلیغات از حربه ها. شیوه های مختلف استفاده کرد. زیرا حساسیت همه افراد در برابر یک شیوه برابر نیست. برای مثال همان گونه که میدانیم تاثیر برخی از گونه های مجازات بر تکرار جرم مجرمان اقتصادی بیشتر است. همان گونه که تهدید مجازاتهای غیر رسمی بر برخی از مجرمان اقتصادی بالقوه در مقایسه با ضمانت اجراهای کیفری افزونتر است به علاوه نباید اثر بالقوه بازدارندگی اخلاق را در بزهکاران اقتصادی فراموش کرد. در واقع مجرمانی که از سرمایه اخلاقی بی بهره نیستند در صورت ارتکاب جرم خود را از رهگذر سرزنش و پشیمانی مجازات میکنند. بنابر این تقویت اعتقادات مانع از گذر اندیشه به فعل نزد مجرمان بالقوه میتواند موثر واقع شود. فاسدان اقتصادی را میتوان به دو سطح خرد و کلان تقسیم کرد. در سطح خرد؛ سارقین منازل، خودروها، قاچاقچیان خرده پا، اختلاس کنندگان مبالغ اندک، کلاهبرداران غیر حرفهای را میتوان دید. دلایل این جرمها عواملی چون بیکاری، فقر مالی و فرهنگی است و بدون سازماندهی، طراحی و پیچیدگی هستند. در سطح کلان؛ افراد و در سطح کلان؛ گروه ها و اشخاصی وجود دارند که با نزدیک شدن به صاحبان قدرت و با رخنه در نهادهای عهده دار مدیریت امور اقتصادی جهت دست یابی به خواست های غیرقانونی خود؛ موجب ایجاد رانت و فساد در منابع اقتصادی میشوند. از این رهگذر است که زنجیره ای از جرایم اقتصادی شکل میگیرد. جرایمی مثل ارتشاء؛ پولشویی؛ جعل اظهار نامه های کمرگی و مالیاتی و در نهایت اختلال در نظام اقتصادی کشور که هریک از این جرایم نقش به سزایی در تخریب منافع ملی و سرمایه های اجتماعی بازی کرده و موجب از بین رفتن امنیت اقتصادی کشور می شود. از جمله پیامدهای این رفتارها می توان فرار سرمایه از کشور؛ به هم خوردن برنامه های مدیران و مسولین کنترل سلامت و امنیت اقتصادی؛ نامتوازن شدن اقتصاد کشور؛ [به عنوان وجه مشترک تمام جرایم اقتصادی] اشاره کرد. از همین روی امروزه تمام نظام های حاکمیتی کشورهای جهان برنامه های برای شناسایی علت و منشاء واقعی جرایم اقتصادی در دست اقدام دارند تا با شناسایی علل و وضع مقررات لازم با پدیده جرم اقتصادی مقابله کرده و نظم و امنیت اقتصادی را در کشور خود حاکم کنند.

از سوی دیگر میان سیاست جنایی حاکم بر نظام قضایی یک کشور و جرایم اقتصادی ارتباطی بسیار نزدیک وجود دارد. چنانکه در هر کشور بسته به نوع سیاست جنایی حاکم؛ شکل بزهکاری در بخش های مختلف اقتصادی مثل بخش تولید؛ توزیع؛ حمل و نقل و نیز در فضای کسب و کار متفاوت است.

بر اساس نوع نظام سیاسی - اقتصادی حاکم تغییر پیدا میکند. آنچه واضح است قانونگذار ایران در خصوص جرائم اقتصادی سیاستی منسجم و در چهارچوب قوانین مصرح و مدون اتخاذ نموده و بر این اساس در حقوق کیفری ایران عنوان مستقلاً به نام جرائم اقتصادی مشهود نیست، اگرچه برای هر کدام از جرایم اقتصادی قوانین جدیدی تصویب شده اند مانند قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲، قانون مبارزه با پول شویی مصوب ۱۳۸۶ و حتی صلاحیت دادگاهها برای رسیدگی به این جرایم به وضوح مشخص گردیده است؛ اما جرمی تحت عنوان جرم اقتصادی در قوانین به صراحت تعریف نشده است. از دیگر ویژگی هایی که در خصوص سیاست کیفری ایران نسبت به جرائم اقتصادی میتوان برشمرد اینکه مقنن در اتخاذ سیاست کیفری جهت مقابله با وقوع و تکرار جرائم مذکور تا حدودی ابزارهای غیر کیفری را مدنظر داشته است به عنوان مثال در ردیف مجازاتهای مرتکبین اخلال در امر توزیع مایحتاج عمومی (احتکار) دیدیم که قانونگذار در خصوص اعمال کیفر در احتکار مجازاتهایی مثل لغو پروانه کسب، قیمت گذاری، عرضه کالای احتکاری توسط دولت و را جایگزین مجازاتهایی سنتی شلاق، حبس، جزای نقدی و نموده است که این گونه واکنشها در پاسخ به مرتکبین اینگونه جرائم کار آمد نبوده و نمیباشد. اگر چه بکار گیری ابزارهای غیر کیفری در مقابله با این جرائم جایگاه خاصی نداشته و برخورد قانونگذار عمدتاً مبتنی بر تدابیر کیفری و ابزارهای قهر آمیز میباشد اما تدابیر کیفری اتخاذی چاره ساز و راهکارهای سنجیده و متناسبی به منظور مقابله و پیشگیری از وقوع جرائم نمیشد و روز به روز شاهد وقوع جرائم بیشتری هستیم. در سایر جرائم عمده اقتصادی (قلب سکه، جعل، اختلاس، ارتشاء) که در این پژوهش بررسی گردیده اند نیز ملاحظه میشود که سیاستگذاری مقنن بیشتر بر پایه تدابیر قهر آمیز و سرکوبگر کیفری یا به تعبیر دیگر همان مجازاتهای معروف حقوق جزا استوار است و نباید از نظر دور داشت که صرف وضع قوانین و مقررات کیفری در قانون جزا دارای جنبه پیشگیرانه است. به بیان دیگر، قانونگذار قوانین کیفری را به امید ارعاب و در نتیجه پیشگیری از ارتکاب جرائم افراد جامعه وضع میکنند. بدین سان باید گفت: جهت جلوگیری از پیشگیری از وقوع کثیری از جرایم اقتصادی عمده نیاز به اتخاذ تدابیر و وضع قوانین شایسته داریم. از مسائلی که میتواند در پیشگیری این گونه جرائم مؤثر باشد منع زمامداران و دولتمردان و صاحب منصبهای حکومتی از هر نوع تجارب و بازرگانی یا دخالت در امور تولیدی و خدماتی است، زیرا اینگونه افراد بدلیل نفوذ در جامعه جهت حفظ منافع یا تحصیل ثروت به طور بی رویه در ایجاد جرایم اقتصادی نقش بسزایی دارند و نیز از عوامل مؤثر در بازرگانی اشخاص از ارتکاب جرم، رسیدگی فوری به جرایم است، بخصوص در جرایم اقتصادی که جو جامعه متأثر از وقوع آن است. بنابراین حذف تشریفات رسیدگی در آن می تواند درعبرت دیگران و پیشگیری از وقوع این بزه ها و التیام بخشیدن به اثرات روانی بوجود آمده از آن مؤثر واقع شود. هر جا بوروکراسی اداری ناکارآمد، پر هزینه، وقت گیر، و تحمیل کننده هزینه مبادله باشد؛ عقلانیت اقتصادی، کارگزاران اقتصادی را به سوی روشهای کم هزینه تر سوق می دهد و آنان را وادار می دارد که روشی را

برگزینند که مستلزم صرف هزینه کمتر است. در اینجا فساد اداری به عنوان گزینه بدیل به جای پیمودن مسیر طولانی و طاقت فرسای اداری مطرح میشود و به تدریج به قاعده بازی کارگزاران اقتصادی تبدیل می گردد. این قاعده جدید و غیررسمی اگر چه از لحاظ ارزشی مذموم و ناپسند است، اما از نظر اثباتی کارآتر از قاعده بازی مرسوم و قانونی است و مخصوص کشورهایی است که از بوروکراسی ناکارآمد رنج می برند.

منابع

- ابراهیمی، شهرام، پ ۵۰، پیشگیری و مجازات جرایم اقتصادی و سازمان یافته. تعالی حقوق خوزستان، شماره ۹، تابستان ۱۳۸۶، ص ۱۳۴
- اردبیلی، محمدعلی، حقوق جزای عمومی، ج ۱ و ۲، تهران: میزان، ۱۳۹۲
- آشوری، محمد، آیین دادرسی کیفری، جلد ۲، چاپ اول، انتشارات سمت، ۱۳۷۹
- اصغری، سید محمد، رشوه و احتکار، تهران: انتشارات اطلاعات، ۱۳۷۷
- آقازاده، علیرضا، سیاست جنایی تقنینی ایران در قلمرو جرائم گمرکی، ارومیه: پیک سبجان، ۱۳۹۴
- باقرزاده، احد جرائم اقتصادی و پول شویی، تهران، انتشارات مجد ۱۳۸۳
- پورسید، بهزاد؛ امنیت اقتصادی در بعد سرمایه‌گذاری خارجی، تهران: مجموعه مقالات همایش راهکارهای توسعه امنیت اقتصادی ۱۳۸۲ ص
- حسن زادی، علی، تطهیر پول و نظام مالی بین المللی، مجله اقتصادی، ش ۱۱.
- خالقی، علی، انتقال محکومان: تحولی بزرگ در شناسایی اعتبار احکام کیفری خارجی در ایران، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ش ۶۴، تابستان ۸۳.
- رضایی، میر قانده، محسن و علی مبینی دهکردی، ایران آینده در افق چشم انداز، تهران: پژوهشکده تحقیقات استراتژیک، ۱۳۸۵
- سزاوار، محمد، دلایل کاهش امنیت اقتصادی در ایران، پایاننامه کارشناسی ارشد، دانشکده اقتصاد، دانشگاه تهران، ۱۳۸۲
- صادقی، س و همکاران، برنامه‌ها و سیاستهای توسعه صنایع کوچک و متوسط با بررسی ۷ کشور دنیا، قا: انتشارات آئین محمود. ۱۳۹۲ ص ۱۵
- قاسمیان، سلیمان؛ نگاهی به مفهوم امنیت اقتصادی و نقش آن در توسعه اقتصادی، مجموعه مقالات همایش راهکارهای توسعه امنیت اقتصادی ۱۳۸۲.
- قدسی، محمد، نظام اداری سالم شرط توسعه لازم، در: ارتقای سلامت نظام اداری، مجموعه مقالات همایش توسعه نظام اداری خرداد ۱۳۷۸، تهران، مرکز آموزش مدیریت دولتی. ۱۳۷۹
- گرجی، ابراهیم، ارزیابی مهمترین مکاتب اقتصاد کلان، مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی، چاپ اول، ۱۳۷۴
- محقق داماد، مصطفی، مباحثی از اصول فقه (دفتر سوم)، مرکز نشر علوم اسلامی، ۱۳۷۸

- محمودی جانکی، فیروز، مبانی، اصول و شیوه های جرم انگاری، پایان نامه دکتری حقوق جزا و جرم شناسی دانشگاه تهران، ۱۳۸۲
- محمودی، رضا، فرهنگ ایجاد عدالت، تهران، نشر وزین، ۱۳۸۱
- معینی، محمد رضا، نهادها، تغییرات نهادی و عملکرد اقتصادی، سازمان برنامه و بودجه. تهران، ۱۳۹۱
- منصور آبادی، عباس، اختلاس شایعترین جرم مالی، مجله حقوق و اجتماع، شماره دوازدهم، بهمن ۱۳۹۳ ص ۵۶
- Report on UN Seminars on Crime Prevention , ۲۰۰۴Mohamadi,Javad,
- Journal of Jurisprudence and Law, First Somme
- . The changing face of nati۲۰۰۸Mandel,Rabert,